

Projev prezidenta Václava Havla pro obě sněmovny Kongresu USA

Washington, D.C.
21. února 1990, 11.11 EST

Vážený předsedo,
vážený pane prezidente,
vážení senátoři a členové Kongresu,
dámy a pánové,

V angličtině: mí poradci mi poradili, abych při této významné příležitosti promluvil česky. Nevím proč. Snad chtěli, abyste se potěšili lahodným zvukem mého mateřského jazyka. (potlesk)

V češtině (s následným překladem Michaela Žantovského, tehdejšího mluvčího prezidenta Havla): Když mne 27. října loňského roku naposledy zatýkali, nevěděl jsem, jestli to je na dva dny nebo na dva roky. Když mi přesně měsíc poté řekl rockový hudebník Michael Kocáb, že budu asi navržen do funkce prezidenta, myslel jsem, že to je jeden z jeho obvyklých žertů.

Když mne 10. prosince 1989 můj přítel herec Jiří Bartoška navrhl na velkém mítinku v Praze jménem Občanského fóra do úřadu prezidenta republiky, považoval jsem za vyloučené, že mne náš parlament, zděděný po předchozím režimu, může do tohoto úřadu zvolit.

Když jsem byl o devatenáct dní později jednomyslně zvolen prezidentem své země, netušil jsem, že za necelé dva měsíce budu mluvit před tímto slavným a mocným parlamentem, a že má slova budou přímo sledovat milióny lidí, kteří o mně nikdy neslyšeli, a že stovky politiků a politologů budou odborně zkoumat každé slovo, které řeknu.

Když mne 27. října zatýkali, žil jsem v zemi, kde vládla nejkonzervativnější komunistická vláda v Evropě a celá společnost dřímala pod příkrovem totalitního systému.

Dnes, po necelých čtyřech měsících, k vám promlouvám jako představitel země, která se vydala na cestu k demokracii, v níž je plná svoboda slova, která se připravuje na svobodné volby, chce budovat prosperující tržní ekonomiku a dělat svou vlastní zahraniční politiku. (potlesk)

Je to všechno zvláštní.

Ale já tu nejsem proto, abych mluvil o sobě a o svých pocitech, anebo pouze o své zemi. To, co jsem tu řekl, jsem řekl proto, abych na případu drobném, ale zato mně dobře známém ilustroval cosi obecného a důležitého. Totiž že žijeme ve velmi zvláštní době. V době, kdy se tvář lidského světa najednou mění takovou rychlostí, na kterou jsou krátké všechny dosud známé politologické tachometry.

My, dramatici, kteří musíme umět vtěsnat do dvouhodinové hry celý lidský život nebo i celou historickou éru, tak tak této rychlosti rozumíme. A činí-li to potíže nám, jak by to nemělo činit ještě větší potíže politologům, kteří zkoumají po celý život převážně jen oblast pravděpodobného a musí mít s nepravděpodobným ještě menší zkušenosti než my, dramatici.

Pokusím se vyložit, proč si myslím, že rychlost změn v mé zemi, ve střední a východní Evropě a samozřejmě v samotném Sovětském svazu se tak významně zapisuje do tváře soudobého světa jako celku a proč se dotýká osudu všech, tedy i vás, Američanů. Rád bych se nad tím zamyslel — nejdřív z hlediska politického a pak z hlediska takřkajíc filozofického.

Dvakrát ve dvacátém století hrozila světu katastrofa, dvakrát byla jejím rodištěm Evropa a dvakrát jste museli spolu s jinými i vy, Američané, zachraňovat Evropu, celý svět i sebe samé. Při prvním zachraňování jste hodně pomohli i nám, Čechům a Slovákům.

Díky podpoře vašeho prezidenta Wilsona mohl náš první prezident Tomáš Garrigue Masaryk založit náš novodobý stát. Založil jej, jak víte, na principech, na kterých byly založeny Spojené státy americké, jak o tom svědčí jeho rukopis uložený v Knihovně Kongresu.

Mezitím Amerika velice vospěla. Stala se nejmocnějším státem světa a pochopila i odpovědnost, která z toho vyplývá. Důkazem jsou statisíce vašich mladých občanů, kteří padli za osvobození Evropy i hroby amerických letců a vojáků na československé půdě

Stala se však i jiná věc: objevil se Sovětský svaz, začal mohutnět a nesmírné oběti svého lidu trpícího pod totalitní vládou proměnil v sílu, která z něho udělala po druhé světové válce druhý nejmocnější stát světa. Stát, který právem naháněl hrůzu, protože nikdo nevěděl, co kdy přeletí jeho vládcům přes nos a kdy a kterou zemi se rozhodnou dobýt a uvrhnout do takzvané sféry svého vlivu, jak se to v politickém jazyce nazývá.

To všechno nás naučilo vidět svět bipolárně: jako dvě ohromné síly, z nichž jedna brání svobodu a druhá nahání hrůzu. Evropa se stala hlavní třetí plochou těchto dvou sil a tudíž i jedinou obrovskou zbrojnicí rozdělenou napůl. Přičemž jedna půlka této zbrojnice plynule přecházela do oné hrůzoplnej mocnosti, zatímco druhá - ta svobodná - sousedila s oceánem a nechtěla-li být do něj zahrnána, musela si spolu s vámi vybudovat komplikovaný bezpečnostní systém, kterému zřejmě vděčíme za to, že ještě existujeme. (potlesk)

Takže jste možná přispěli k záchraně nás, Evropanů, světa, a tím i sebe samých potřetí: pomohli jste nám dožít se těchto dnů — a to dokonce bez horké války — jen s válkou studenou.

A teď se tedy děje to, co se děje: totalitní systém v Sovětském svazu a ve většině jeho satelitů se rozkládá a naše národy hledají cestu k demokracii a nezávislosti. (potlesk)

Prvním dějstvím tohoto pozoruhodného dramatu bylo, že pan Gorbačov a jeho spolupracovníci, konfrontováni se smutnou realitou své země, začali svou "perestrojku". Ani oni tehdy zřejmě netušili, co všechno se tím dá do pohybu a jak rychlý ten pohyb bude. O gigantickém množství rostoucích problémů, dřímajících pod nasládle nehybnou

maskou socialismu, jsme věděli samozřejmě dost, ale že stačí tak málo, aby se tyto problémy v celé své šíři vyjevily a tužby národů v celé své síle ozvaly, to jsme asi nevěděli nikdo. Masky spadla tak rychle, že doslova nemáme ani čas se tomu v návalu práce divit.

Co to všechno pro svět perspektivně znamená? Zřejmě několik věcí: jelikož jde, jak jsem pevně přesvědčen, o proces historicky nezvratný, začne Evropa především znovu hledat svou vlastní identitu a nebude už nucena být onou napůl rozdělenou zbrojnicí. Možná to vytváří naději, že dříve nebo později nebudou už vaši chlápci muset střežit a případně zachraňovat svobodu v Evropě, protože si ji Evropa konečně bude schopna pohlídat sama. (potlesk)

Ale to není pořád ještě to hlavní: hlavní se mi zdá být, že tyto převratné změny nám umožní konečně se vymanit z poněkud už přežilého kazajky bipolárního vidění světa a vstoupit konečně do éry multipolarity. Totiž do éry, v níž budou všichni - velcí i malí - bývalí otroci i bývalí páni - tvořit to, co váš velký prezident Abraham Lincoln nazval "The Family of Man". Umíte si představit, jakou úlevu by to přineslo té části světa, která se — ačkoli největší — z jakýchsi důvodů nazývá třetí? (potlesk)

Myslím, že se nehodí, abych na tomto místě jen všeobecně teoretizoval. Budu tedy konkrétnější:

1. Jak jistě víte, většina důležitých vojenských i jiných evropských konflagrací po staletí tradičně začínala i končila přímo na území dnešního Československa, anebo s tímto prostorem nějak souvisela. Posledním příkladem nám budiž druhá světová válka. Je to pochopitelné: ať se nám to líbí nebo ne, ležíme v samém středu Evropy, díky čemuž nemáme výhled na moře, ani skutečné námořnictvo. Proč to ale říkám: politická stabilita v naší zemi je tradičně důležitá pro celou Evropu. Je tomu tak i dnes. Vláda národního porozumění, současné Federální shromáždění, další státní orgány i já osobně ručíme za tuto stabilitu do svobodných voleb, které plánujeme na červen.

Rozumíme všem nesmírně komplikovaným důvodům, především vnitropolitickým, pro které Sovětský svaz nemůže svá vojska stáhnout od nás tak rychle, jak k nám tato vojska v roce 1968 přišla. Chápeme, že arzenály, které se tu dvacet let budovaly, nelze odnést za noc. Přesto bychom rádi v našich bilaterálních jednáních se Sovětským svazem dosáhli toho, aby v zájmu politické stability u nás bylo do voleb co nejvíce sovětských jednotek odsunuto. Čím úspěšnější budou tato jednání, tím lépe budou naši nástupci, vzeší ze svobodných voleb, zaručovat politickou stabilitu v naší zemi i po volbách. (potlesk)

2. Často slyším otázku, jak nám Spojené státy mohou dnes pomoci. Má odpověď je paradoxní, jako ostatně celý můj život: nejvíc nám pomůžete, když pomůžete Sovětskému svazu na jeho sice nezvratné, ale přesto nesmírně komplikované cestě k demokracii. Je to cesta daleko komplikovanější, než jakou mohou jít jeho bývalí evropští satelité. Víte asi sami nejlépe, jak rychle podpořit nenásilný vývoj tohoto obrovského mnohonárodnostního tělesa k demokracii a ke svébytnosti všech jeho národů. Nepřísluší mi proto vám radit.

Mohu jen říct, že čím dřív, rychleji a pokojněji se Sovětský svaz začne ubírat po cestě skutečné politické plurality, respektu k právům národů na svébytnost a k fungující, tedy

tržní ekonomice, tím lépe bude nejen pro Čechy a Slováky, ale pro celý svět. A tím dřív i vy budete schopni zmenšovat břemeno vojenského rozpočtu, který musí americký lid nést. Metaforicky řečeno: milióny, které teď dáte na východ, se vám brzy vrátí v podobě ušetřených miliard. (potlesk)

3. Není pravda, že český spisovatel Václav Havel chce zítra zrušit Varšavský pakt a pozítří dokonce NATO, jak o něm píší někteří snaživí novináři. Václav Havel si pouze myslí to, co tu už řekl: že američtí vojáci by neměli být dalších sto let odtrženi od svých maminek jen proto, že Evropa není schopna být garantem světového míru, kterým by být měla, aby aspoň trochu napravila to, že dala světu dvě světové války. (potlesk)

Evropa se musí vzpamatovat dříve nebo později do své vlastní existence a sama rozhodnout, kolik a čím vojáků potřebuje k tomu, aby její vlastní bezpečnost a všechny širší vazby této její bezpečnosti vysílaly paprsky míru do celého světa. Václav Havel nerozhoduje o tom, o čem mu rozhodovat nepřísluší. Přimlouvá se pouze za skutečný mír a za rychlou cestu k němu. (potlesk)

4. Československo se domnívá, že by se měl brzo konat plánovaný summit států účastníků se helsinského procesu, a že by mimo to, co má v plánu udělat, měl udělat i cosi víc: rozhodnout, že takzvané Helsinky 2, plánované zatím na rok 1992, nejen mohou být dřív, ale především že by měly být čímsi daleko významnějším, než čím se dosud zdálo, že budou. Podle našeho názoru by se měly stát jakýmsi ekvivalentem dosud nekonané mírové konference v Evropě, který by konečně udělal tečku za druhou světovou válkou i všemi jejími neblahými důsledky, který by oficiálně včlenil spojující se budoucí demokratické Německo do nové celoevropské struktury a rozhodl o jejím bezpečnostním systému. Tento systém by přirozeně musel mít své vazby na tu část zeměkoule, kterou lze nazvat "helsinská" a která se rozprostírá od Vladivostoku k Aljašce. Hranice evropských států, které by ostatně měly hrát stále bezvýznamnější roli, by měly být už konečně právoplatně stvrzeny společnou regulérní smlouvou. Že základem a předpokladem takové smlouvy by musel být obecný respekt k lidským právům, skutečná politická pluralita a skutečně svobodné volby, je víc než samozřejmé. (potlesk)

5. Vítáme samozřejmě i iniciativu pana prezidenta Bushe, v zásadě přijatou už i panem Gorbačovem, díky které by se měly radikálně snížit stavy sovětské a americké armády v Evropě. Je to vynikající impuls pro probíhající vídeňská jednání a vytváří velmi dobré podmínky nejen pro naše úsilí o co nejrychlejší odchod sovětských vojsk z Československa, ale nepřímo i pro náš úmysl výrazně snížit stav československé armády, nepřiměřeně mohutné v přepočtu na počet obyvatel. Kdyby bylo Československo nuceno se proti někomu bránit, což, doufejme, nebude, pak bude schopno se ubránit s podstatně menší armádou, protože tentokrát by jeho vojenská obrana byla - nejen po desetiletích, ale dokonce po staletích - podepřena společnou a nedělitelnou vůlí obou jeho národů i jeho státního vedení. Svou draze vykoupenou svobodu, nezávislost a znovu se rodící demokracii si už vzít nedáme. (dlouhý potlesk ve stoje)

Pro pořádek dodávám, že jakékoli naše kroky nechtějí komplikovat vídeňská jednání, ale naopak je usnadňovat.

6. Československo se vrací do Evropy. V zájmu obecném a tím i svém chce tento svůj návrat - politický i ekonomický - koordinovat s ostatními navrátilci, to znamená především se svými sousedy Poláky a Maďary. (potlesk) Pro koordinaci těchto návratů děláme co můžeme. A zároveň děláme co můžeme pro to, aby nás byla Evropa schopna - jakožto své zbloudilé děti - opravdu přijmout. To znamená, aby se nám otevřela a aby své struktury - formálně sice evropské, ale de facto západoevropské - začala v tomto směru transformovat. Tak ovšem, aby to nebylo na její úkor, ale naopak k jejímu prospěchu.

7. Řekl jsem to už v našem parlamentě a v tomto parlamentu, daleko architektonicky hezčím, bych to rád opakovat: Československo se po dlouhá léta - jsou jen bezvýznamným satelitem kohosi - vyhávalo ze své spoluodpovědnosti za svět. Musí proto teď hodně dohánět. Mluvím-li tu tak dlouho a o tolika důležitých věcech, pak pouze proto, že mám - spolu se svými spoluobčany - pocit provinění za naši dosavadní odsouzeníhodnou pasivitu a docela obyčejný pocit dluhu.

8. Last but not least: radujeme se samozřejmě z toho, že se vaše země pohotově snaží podepřít i naši čerstvě se obnovující demokracii. Oba naše národy přijaly s pohnutím velkorysá nabídky, které na pražské univerzitě, jedné z nejstarších v Evropě, tlumočil před několika dny pan ministr Baker. Jsme připraveni o nich jednat.

Ladies and gentlemen, jsem prezidentem teprve dva měsíce a nechodil jsem do žádné prezidentské školy. Mou jedinou školou byl život. Proto vás nechci příliš dlouho zatěžovat svými politickými úvahami a přeju raději k oblasti, která je mi bližší. K tomu, co jsem nazval filozofickou stránkou oněch změn, které se odehrávají sice v našem koutu světa, ale které se dotýkají všech.

Dokud je člověk člověkem, bude demokracie v plném slova smyslu vždycky jen ideál, k němuž se lze - jako k obzoru - lépe či hůř přibližovat, kterého však nikdy úplně dosáhnout. Proto i vy se k demokracii pouze blížíte. Máte tisíce nejrůznějších problémů, jako ostatně všechny země. Máte však jednu velkou výhodu: k demokracii se souvisle blížíte už přes dvě stě let a vaše cesta nebyla nikdy přerušena totalitním systémem. Češi a Slováci, navzdory humanistické dimenzi svých historických tradic, které lze sledovat až do prvního tisíciletí po Kristu, se blížili k demokracii jen dvacet let mezi dvěma světovými válkami a teď tři a půl měsíce, které uplynuly od 17. listopadu loňského roku.

Jakou máte proti nám výhodu, je na první pohled zřejmé.

Totalitní systém komunistického typu přinesl našim dvěma národům, Čechům a Slovákům - podobně jako všem národům Sovětského svazu a dalších zemí, které si Sovětský svaz svého času podmanil - bezpočet mrtvých, nezměrnou paletu lidského strádání, hluboké ekonomické zaostávání, a především ohromné lidské ponížení. Přinesl hrůzy, které vy jste naštěstí nepoznali.

Zároveň nám ale dal - aniž samozřejmě chtěl - něco dobrého: zvláštní schopnost nahlédnout občas i trochu dál, než kam může nahlédnout ten, kdo tuto trpkou zkušenost nepodstoupil. Člověk, který se nemůže hýbat a aspoň trochu normálně žít, protože je zavalen balvanem, má víc času přemýšlet o svých nadějích, než ten, kdo takto zavalen není.

Co tím chci říct: my všichni se musíme od vás mnoha věcem učit, od toho, jak vzdělávat své potomky, přes to, jak volit své poslance, až po to, jak organizovat hospodářský život, aby vedl k prosperitě a ne k bídě. Ale nemusí to být jen pomoc vzdělaného, mocného a bohatého někomu, kdo nic nemá a tudíž nemá co nabídnout.

I my můžeme něco nabídnout: totiž svou zkušenost a poznání, které z ní vzešlo.

Je to téma na knihy, z nichž mnohé byly už napsány a mnohé teprve napsány budou. Já se tu proto omezím jen na jednu myšlenku.

Specifická zkušenost, o níž tu hovořím, mi dala mimo jiné jednu velikou jistotu: vědomí předchází bytí a nikoli naopak, jak tvrdí marxisté. (potlesk)

Proto i záchrana tohoto lidského světa není nikde jinde než v lidském srdci, lidském rozmyslu, lidské pokoře a lidské odpovědnosti. (potlesk)

Bez globální revoluce ve sféře lidského vědomí se nezmění nic k lepšímu ani ve sféře lidského bytí a cesta tohoto světa ke katastrofě, ať už ekologické, sociální, populační či celkově civilizační, bude neodvratná. Nehrozí-li nám dnes už světová válka, ani to, že zeměkoule vybuchne díky nesmyslným horám nashromážděných nukleárních zbraní, pak to neznamená, že je definitivně vyhráno. Vyhráno zdaleka není.

Do "rodiny člověka" máme velmi daleko; dokonce se tomu ideálu spíš vzdalujeme než přibližujeme. Zájmy osobní, sobecké, státní, národní, skupinové i - chcete-li - firemní stále ještě povážlivě převládají nad zájmy vskutku obecnými a globálními. Stále jsme ještě poplatni zhoubnému a veskrze pyšnému dojmu, že člověk je vrcholem stvoření a nikoli jen jeho součástí a že tudíž smí cokoli.

Stále ještě mnoho lidí říká, že jim nejde o sebe, ale o věc, ale přitom jim jde prokazatelně o sebe a nikoli o věc. Stále ještě ničíme planetu, která nám byla svěřena, i její okolí. Stále ještě zavíráme oči před rostoucími sociálními, civilizačními i etnicko-kulturními konflikty dnešního světa. Čas od času říkáme, že anonymní megamašinerie, které jsme si vytvořili, nám neslouží, ale naopak nás zotročují, stále ale nic neděláme pro to, aby tomu tak nebylo.

Jinými slovy: stále ještě neumíme postavit morálku nad politiku, vědu a ekonomiku. Stále ještě nejsme schopni pochopit, že jedinou skutečnou páteří všeho našeho konání - má-li být mravné - je odpovědnost. (potlesk)

Odpovědnost k něčemu vyššímu, než je má rodina, má země, můj podnik, můj prospěch. Odpovědnost k řádu bytí, do něhož se všechno naše konání nesmazatelně zapisuje a kde se teprve a jen spravedlivě zhodnocuje. (potlesk)

Tlumočnickem mezi námi a touto vyšší autoritou je to, co se tradičně nazývá lidské svědomí.

Podřídím-li své politické chování tomu imperativu, který mi zprostředkovává mé svědomí, nemohu toho moc zkazit. Kdybych se naopak neřídil tímto hlasem, nepomohlo by mi v politice ani deset prezidentských škol, kde by učilo dva tisíce nejlepších politologů světa. (potlesk)

Proto jsem se odhodlal i já - po dlouhém vzdorování - převzít posléze na sebe břímě politické odpovědnosti. Nejsem první ani poslední intelektuál, který to udělal. Mám naopak pocit, že jich bude stále víc. Je-li naděje světa ve sféře lidského vědomí, pak je víc než pochopitelné, že se nemohou právě intelektuálové vyhýbat donekonečna své spoluodpovědnosti za svět a zakrývat svou nechuť k politice údajnou potřebou být nezávislí. (potlesk)

Je snadné mít v programu nezávislost a přitom nechat na jiných, aby ten program uskutečňovali. Kdyby takto mysleli všichni, brzy by nebyl nezávislý nikdo. (potlesk)

Myslím, že vy, Američané, byste pro tento druh úvah měli mít pochopení. Anebo to snad nebyli ti nejlepší duchové vaší země, vlastně by se dalo říct intelektuálové, kteří napsali vaši slavnou Deklaraci americké nezávislosti, Listinu občanských práv a vaši Ústavu a kteří - a to hlavně - převzali na sebe praktickou odpovědnost za jejich uskutečňování? Dělník z Braníka v Praze, o němž se zmínil váš prezident ve své letošní Zprávě o stavu Unie, není zdaleka jediným člověkem v Československu, a tím méně na světě, který se těmito velkými texty inspiruje. Inspirují nás všechny. Inspirují nás navzdory tomu, že jsou víc než dvě stě let staré. Inspirují nás k tomu, abychom byli občané. (dlouhý potlesk ve stoje)

Václav Havel anglicky: Když Thomas Jefferson napsal, že "Vlády států odvozují svou spravedlivou moc ze souhlasu občanů", byl to prostý a důležitý akt lidského ducha. Smysl tomuto aktu ale dalo to, že jeho autor ho zaručil také svým životem. Nebylo to jen slovo, byl to rovněž čin. (potlesk)

Končím tím, čím jsem začal: dějiny se zrychlily. Věřím, že to bude opět lidský duch, který si tohoto zrychlení povšimne, pojmenuje ho a své slovo promění v čin. Děkuji vám. (dlouhý potlesk ve stoje)